

רפואה שלמה

ר' אשר מימון

השתדלות ברפואות - רואים אנו היום איך הרפואה הנקראת היום "רפואה משלימה" או "רפואה אלטרנטיבית" תופסת תאוצה בקרב האוכלוסייה, ונפתחים מכוונים ומכללות שמלמדים את המקצועות המיוחדים האלה. אינני בא לדון בצד ההלכתי בדבר לימוד החכמה הזו, אלא ברצוני לסקור את נושא ההליכה לרופא, ההשתדלות ברפואות, מעמד הרפואה מול ההלכה, ובסוף המאמר להתייחס לרפואה המשלימה כרפואה המחזירה אותנו אל שלימות הגוף והנפש, אל האיזון הבריא והנכון של תפקוד הגוף ככלי לנשמה.

מהלך המאמר:

- א. מקורות תלמודיים.
- ב. מקורות בפרשנות לתורה.
- ג. מקורות באגדה.
- ד. פסק ההלכה.
- ה. שאלות ותשובות.

א. מקורות תלמודיים

1. הגמרא בבבא-קמא פה. מביאה את הברייתא בשם רבי ישמעאל: "ורפא ירפא" - מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות (ולא אמרינן: "רחמנא מחי ואיהו מסי?" - רש"י).
2. ובגמרא בברכות ס. "הנכנס להקיז דם אומר: 'יהי רצון מלפניך ה' א-להי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני, כי רופא חינם אתה, שאין דרכם של בני אדם לרפאות אלא שנהגו' (כלומר שלא היה להם לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים - רש"י), אמר אביי: לא לימא איניש הכי, דתני דבי רבי ישמעאל: 'ורפא ירפא - מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות'."
3. ובגמרא סנהדרין עג. "גופא: מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה

גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו? ת"ל 'לא תעמד על דם רעך'², והא מהכא נפקא? מהתם נפקא, אבדת גופו מנין? ת"ל 'והשבתו לו'³ (קרא יתירא הוא למדרש השב את גופו לעצמו - רש"י)! אי מהתם הוה אמינא בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל" (לא תעמד על דם רעך לא תעמד על עצמך משמע, אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך - רש"י).

4. המשנה במסכת נדרים (לה:): דנה באיסורי המודר כלפי הנודר ואומרת: "ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון". ומבארת הגמרא (מא:): "היכי קתני? אילימא דרפואת נפש בחינם (ו"נפש" דקתני פירושו רצון, כלומר שמרפאהו ברצון לבו ולא בשכר - ר"ן) ליתני הכי: "מרפאהו בחינם אבל לא בשכר"! אלא רפואת נפש - גופו (שאם חלה המדיר - מותר למודר לרפאותו, כדאמרינן לעיל דלא אדריה מן חיותיה - רש"י) רפואת ממון - בהמתו".

ופירש הרא"ש: "רפואת נפש - גופו, וכשנכסי רופא אסורין על החולה דמצוה קא עביד ואין נוטלין עליה שכר. רפואת ממון - בהמתו, דלא מצוה קא עביד וקא מהני ליה אף אם אין נוטלין עליה שכר. ולא הוי כמחזיר אבידתו, שהתורה לא צותה לרפאות בהמה של חבירו".

מפירוש הרא"ש על גמרא זו מוכח שישנה מצוה על הרופא לרפאות, אחרת לא מובן מדוע מותר לרפאות רפואת גופו.

יש לשאול על הגמרא הנ"ל בבבא קמא, מדוע לא מספיק לדרוש מ"ירפא" או מ"ורפא" ודורשים משני המילים?

תשובה: הדרשה בגמרא נלמדת מכפילות הלשון שבפסוק, כי לכאורה היה אפשר ללמוד ממילה אחת, אלא כתבו התוס': "דהוה אמינא הני מילי מכה בידי אדם, אבל חולי הבא בידי שמים כשמרפא נראה כסותר גזירת מלך, קמ"ל דשרי". וכן נראה מדברי רש"י שפשוט הוא שחייב הרופא לרפא בחולי הבא לאדם בדרך הטבע, וכל החידוש בדרשה הוא שמותר לו לרפא אף במכה הבאה בידי שמים. וכ"כ הרשב"א בחידושו. וב"מושב זקנים" לרבותינו בעלי התוס' הוסיפו עוד: "ולכן איצטריך ורפא ירפא ב' פעמים, לרופא אחר רופא, דסד"א כיון דרופא ראשון אינו יכול לרפאותו אין הקב"ה חפץ לרפאות זה ויהיה אסור לרפאותו, קמ"ל ורפא ירפא מכל מקום".

2 ויקרא יט טז.

3 דברים כב ב.

ויש לשאול: מה ההוה אמינא שלא תינתן רשות לרופא לרפא, ואפילו במכה הבאה בידי שמים, וכי לא גרע מ"לא תעמד על דם רעך"? על שאלה זו יש כמה תשובות:

תשובה ראשונה - ב"מושב זקנים" כתבו: "וא"ת והשבתו לו לרבות אבידת גופו ומה צריך לזה? וי"ל דהכי פירושו שניתנה רשות לרופא ליטול שכר על רפואתו, דסד"א שיעשה בחינם מטעם דלעיל, קמ"ל". כלומר ברור שחייב לרפא אלא השאלה היא אם מותר לקחת על זה שכר.

תשובה שניה - ה"שואל ומשיב" - רבי יוסף שאול נתנזון בספרו "דברי שאול" - "דבאמת מצוה הוא שירפא ובכלל פיקוח נפש הוא, אמנם לולא שנתנה תורה רשות היה נראה כאילו היה רוצה לשנות מעשי יוצר, ולכך הוצרכה תורה להרשות, אבל גוף הרפואה הוא מצוה ופיקוח נפש". ופירוש לפירושו, שבאמת לא גרע לאו ד"לא תעמד על דם רעך" מ"ורפא ירפא", אלא שכאן התורה נתנה רשות לרופא בשר ודם להתערב בגזירת שמים ולהכנס למערכת השתדלות לכתחילה; ונראית כוונתו, שאל יחשוב הרופא שיש פה איזשהו איסור ומשום פיקוח נפש התירו לו, אלא אין פה איסור כלל.

תשובה שלישית - הגראי"ה קוק בספרו "דעת כהן" - "ופשטות של דברי חז"ל ורפא ירפא - מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות, מורה כן, שעיקר הרפואה מצד חכמתה מסופקת היא, שאם היה דבר ברור, איך יעלה על הדעת שלא יהיה מחויב לרפאות, וכי אין עובר על לאו דלא תעמד על דם רעך? על כן הוצרך לנתנת רשות, שמ"מ אין דרך אחרת לפני בני אדם". כלומר, מצד הרופא ברור ופשוט שהוא מחויב לרפא, אלא שהרפואה מצד עצמה היא מסופקת, וגם באופן שיש ספק גדול אם זה יעזור ואין כאן חיוב של "לא תעמד", מ"מ מותר לרפואות.

מכל האמור לעיל ראינו, שעל הרופא לרפא גם בחולאים הבאים בידי שמים, וזו אפילו מצוה, ואולי גם חובה מצד "לא תעמד על דם רעך".

ב. מקורות בפרשנות לתורה

דעת הרמב"ן: הרמב"ן על הפסוק "והשבתי חיה רעה מן הארץ" כותב כך: "והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג ענינם בטבע כלל, לא בגופם, ולא

בארצם, לא בכללם, ולא ביחיד מהם, כי יברך ה' לחמם ומימם, ויסיר מחלה מקרבם, עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל... אבל הדורש ה' בנביא לא ידרוש ברופאים, ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון ה' אחר שהבטיח "וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך"? והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו... והמשל בהם⁵: תרעא דלא פתיח למצותא פתיח לאסיא... וזוהי כוונתם באמרם ורפא ירפא מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות, לא אמרו שניתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת ה' שחלקם בחיים, אין לרופא לאסור עצמו מרפואתו, לא מפני חשש שמא ימות בידו, אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא, ולא בעבור שיאמר כי ה' לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו... כי התורה לא תסמוך על ניסים... אבל ברצות ה' דרכי איש אין לו עסק ברופאים".

דעת ר' אברהם אבן עזרא: הראב"ע על הפסוק "רק שבתו יתן ורפא ירפא" כותב כך: "לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ. רק כל חולי שהוא בפנים בגוף, ביד ה' לרפאותו. וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש".

וכעין זה כתב ר' יהונתן אייבשיץ בספרו ה"כרתי ופלתי"⁶: "אף נאמר בתורה ורפא ירפא מלמד שניתנה רשות לרופא, אבל דברה ממכות חוץ באבר... שזה מיחוש והרופא יורד עד תכליתו ובהן כמעט מופת חותך כמופת ההנדסה, מה שאין כן בחולי אברים פנימיים שאין עין רופא שולט בו, בזה ידונו כפי שכלם וכמדומה ובספק שקול".

ועל פיהם פוסק ה"אבני נזר"⁷ שיכול החולה להחמיר על עצמו ולא לשמוע לרופא אם צווהו לאכול מאכלות אסורים אע"פ שיש בו סכנה. ובהמשך התשובה שם דן אם מותר לא ללכת לרופא גם כשאין בעיה של מאכלות אסורות, וכך כתב: "כיון שנראה בחוש שהרופאים מועדים לקלקל, יוכל לבטוח בהשם יתברך כדי שלא להכניס עצמו בסכנת נפשות במעשה". כלומר גם כשיש חשש פקוח נפש - מ"מ אינו מכניס עצמו לסכנה במעשה שעושה. ויש להעיר שתשובה זו הינה של אביו של ה"אבני נזר" וכתב בסופה שהיא להלכה ולא למעשה.

5 במדבר רבה ט ג.

6 סי' קפח ס"ק ה.

7 בחור"מ סי' קצג.

אך בשו"ת "יחודה דעת"⁸ כתב שאין לסמוך על דעת הראב"ע נגד דעת הפוסקים, ועל דברי ה"כרתי ופלתי" וד"אבני נזר" כתב שדבריהם תמוהים, כי מצאנו בדברי הראשונים שאין לחולה להחמיר על עצמו במקום סכנה.

ג. מקורות באגדה

מדרש שוחר טוב: "מעשה ברבי ישמעאל ורבי עקיבא שהיו מהלכין בחוצות ירושלים והיה עמהם אדם אחד. פגע בהם אדם חולה, אמר להם: רבותי במה אתרפא? אמרו לו: קח כך וכך עד שתתרפא. אמר להם אותו האיש שהיה עמהם: מי הכה אותו בחולי? אמרו לו: הקב"ה. אמר להם: ואתם חכמים הכנסתם עצמכם בדבר שאינו שלכם - הוא הכה ואתם מרפאים?! אמרו לו: מה מלאכתך? אמר להם: עובד אדמה אני והרי המגל בידי. אמרו לו: מי ברא את האדמה? מי ברא את הכרם? אמר להם: הקב"ה. אמרו לו: אתה מכניס עצמך בדבר שאינו שלך - הוא ברא אותה ואתה אוכל אותה?! אמר להם: אי אתם רואים המגל בידי, אלמלא שאני יוצא וחורשו ומכסחו ומזבלו ומנכשו, לא העלה מאומה. אמרו לו: שוטה שבעולם, ממלאכתך לא שמעת מה שכתוב "אנוש כחציר ימיו"⁹, כשם שהעץ - אם אינו נזבל ונחרש אינו עולה, ואם יעלה ולא שתה מים ולא נזבל - אינו חי והוא מת, כך הגוף הוא העץ, הזבל הוא הסם, ואיש האדמה הוא הרופא".

הזוהר הקדוש פרשת "האזינו": "ועל דא יצטרך לאסיא חכים לאשתדלא עליה, אי יכיל למיהב ליה אסוותא מן גופא יאות, ואי לאו יתן ליה אסוותא לנשמתיה וישתדל על אסוותא לנשמתא, ודא הוא אסייא דקב"ה ישתדל עליה בהאי עלמא ובעלמא דאתי".

"פלא יועץ" - ערך רפואה: "והנה מצאה החקירה מקום לנוח, אחר שהשם ממית ומחיה מה יתן ומה יוסיף הרופא... אבל התשובה לזה ולהרבה חקירות כאלה הוא ששלשה מיני גזרות יש:

- א. אם הוא גברא דאית ליה זכות תולה, ואלוימא זכותיה ובריא מזליה אפילו אם לא יהיה לו רופא ויעשה דברים נגדיים לחוליו, לא ימות אלא חיה יחיה.
- ב. ויש שנגזרה עליו מיתה רחמנא לצלן, אם ישמור את עצמו בכל שמירות

8 חלק א סימן סא.

9 שמואל ד א.

10 תהילים קג טו.

שבעולם, שוא שקד שומר והרופאים לא יועילו ולא יצילו.
 ג. אבל יש שמחמת עוונותיו מניחין אותו תחת הטבע, אם ישמר ויתנהג ברפואות על פי הטבע - חיה יחיה. ואם לאו - ימות. ועל כגון זה נאמר: "ויש נספה בלא משפט"¹¹. הנה כי כן כל אדם למיחש בעי, וצריך לעסוק ברפואות כשצריך, כי אם לא יעשה כן ויהיה נספה בלא משפט הרי זה מתחייב בנפשו".

ד. פסק ההלכה

כתב הטור ביורה דעה בסימן שלו: "תנא דבי רבי ישמעאל ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות... ומצוה היא ובכלל פיקוח נפש הוא, והזריז בו הרי זה משובח. ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים ואפילו יש לו מי שירפאנו, שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות".

רואים כאן מעבר ברור בין רשות, מצוה וחובה. והדברים מובנים על פי מה שכתבנו לעיל בשם ה"שואל ומשיב".

הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש לא הביאו את הדרשה של רבי ישמעאל, וכבר תמה עליהם המהרי"ץ חיות בפירושו לבבא-קמא, והביא שם את פירוש המשניות לרמב"ם בנדריים פ"ד מ"ד: "ולא נאסר זה לחולה עצמו מפני שהיא מצוה, כלומר שחייב הרופא לרפאות חולי ישראל, והרי הוא בכלל אמרם בפירוש הכתוב והשבתו לו לרפאות את גופו".

ותירץ ה"תורה תמימה" דהרמב"ם ס"ל דהפסוק מיירי ברשות ולא במצוה, אבל המצוה מבוארת בפסוק של והשבתו לו.

השולחן ערוך ביורה דעה סימן שלו פוסק כך: "נתנה התורה רשות לרופא לרפאות ומצוה היא ובכלל פיקוח נפש הוא, ואם מונע עצמו ה"ז שופך דמים, ואפילו יש לו מי שירפאנו, שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות".

ה. ליקוט מספרי שו"ת

1. האם להעדיף רופא מומחה אף שהוא כופר בתורה?

ה"אגרות משה" חלק ד יורה דעה סימן ח: "הנה שאלה זו אינה צריכה לפנינו. כי מאחר שהתירה התורה להתרפאות אצל רופאים, ולהרמב"ם ולרוב הראשונים

הוא חיוב ודאי צריך לילך לרופא מומחה, אף שהוא כופר. ולא שייך לחוש איך ישלח השי"ת רפואתו ע"י כופר, כי הרפואה - הרי נצטוינו שלא לסמוך על נס, כי כל זמן שאפשר להתרפאות בסמני הרפואה שברא השי"ת לרפאות חולים, ורופא זה יודע המחלה ויודע הסמנים לרפאות ביותר... אבל אם הרופא הוא מסית ומדיח בזה שהולכין אצלו, אסור לילך אליו אף שליכא רופא אחר."

2. ה"ציץ אליעזר" בחלק יא סימן מא - מביא את דברי הרמב"ן שהבאנו לעיל, ומקשה עליהם מן הגמרא בברכות ומדברי הרמב"ן עצמו ב"תורת האדם", שלמד שדין רפואת הרופא הינו מצוה ואפילו פיקוח נפש, והשואל הרי זה שופך דמים והזריז הרי זה משובח, וכדמוכח באו"ח סימן שכח; ותירץ בזו הלשון: "דדברי הרמב"ן נאמרים ביסוד עיקרי הדברים ושורשן בזמן שאין שום גורמים חיצוניים מפריעים, אבל שלפי מציאות הדברים דכמעט רובא דרובא דבני אדם אינם זכאים לכך שתבוא רפואתם ע"י נס מן השמים והתורה לא תסמוך דיניה על הניסים... א"כ שוב כלול נתינת הרשות גם לחולה כיון דלפי מעשי האדם חיותו תלוי בכך או מכיון שבני האדם התחילו להתרפאות שוב הניחם ה' כבר על הטבעים."

3. ה"חתם סופר" בחידושי על התורה (פרשת משפטים) - מביא את השאלה ששאלנו מה יועילו הרופאים אחר שנגזרה גזירה מאת ה' ומתריך: "דידוע דהקב"ה שם חוק לטבע, ורצונו שיתנהג העולם על פי דרך הטבע שהטביע, והנה חולה אשר ע"פ הרופא עוסק בסמי רפואה אשר טבעם לרפאות אותו מחוליו ולגהה מזורו, כדי לשנות הטבע שלא ירפא באלו הסמים הוא מעשה נס, ואין עוונותיו גדולים כ"כ שהקב"ה יעשה נס נגד הטבע, היינו שלא יועילו סמי הרפואה, וכן מי שאינו זוכה שיעשה לו רפואה ע"פ נס, מ"מ אם מתנהג ע"פ הטבע לרפאותו יועילו לו זכויותיו ובפרט רחמי שמים שירפא, ועוד כל מה שהוא יותר בדרך הטבע אין צריך זכות כ"כ לזה ולא ינכו לו מזכויותיו" (דברי החת"ס הובאו ב"ציץ אליעזר" חלק י"ד סימן קא במאמר מוסגר).

ובדבר מעמדם של הרופאים מול ההלכה כתב הריב"ש בתשובותיו סימן תמו: "ידע האדון שאין לנו לדון בדיני תורתנו הקדושה ומצוותיה עפ"י חכמי הטבע והרפואה, שאם נאמין לדבריהם אין תורה מן השמים חלילה, כי כן הניחו הם במופתיהם הכוזבים, ואם תדון בדיני הטריפות עפ"י חכמי הרפואה שכר הרבה תיטול מן הקצבים כי באמת יהפכו רובם ממות לחיים ומחיים למות... ואנחנו על חז"ל נסמוך אפילו יאמרו לנו על ימין שהוא שמאל שהם קיבלו האמת ופירושי המצוה איש מפי איש עד מרע"ה..."

רפואה משלימה

התפתחותה של הרפואה המשלימה בימינו מראה על תופעה של חזרה אל המקורות, אל הכוחות העצומים שטמונים בכל אבר ואבר שבגופנו. הקשר בין הגוף לנשמה הינו קשר הדוק בלתי ניתן לפירוד, הגוף משמש כנרתיק לנשמה הגדולה שבנו וגם הוא ראוי לכבוד והערכה כיאה לתפקידו, אל לנו לזלזל בו, להזניח אותו או להעמיס עליו יותר מכוחותיו.

הרב קוק זצ"ל כותב בסוף "אורות": פיתוח אומץ הגופני שבישראל יוציא מן הכח אל הפועל אימוצי-נשמה נפלאים, ואורה העליון של תורה ימצא את הבסיס האיתן הראוי לו, ויקומו לנו מאורי עולם אנשי רוח א-להים, כבירי כח שרים עם א-להים ועם אנשים ויכולים להם" (פרק ט פסקה י עמוד קעא).

סוף דבר

נגעתי בקצה המזלג בנושא רחב זה, אודה לכל מי שיוסיף על מה שכתבתי ויברר וירחיב נושא חשוב זה לאור מקורות תורתנו הקדושה. רוב הדברים נלקחו מהספר "נשמת אברהם" ועשיתי כאן רק עבודת ליקוט וסידור החומר.

אסיים בדברי הרמב"ם המורים לנו כיצד לטפל בגופנו רוחנו ונשמתנו: "קח שרשי השבת, עיקרי השבח וההודאה ועיקרי השמחה והבטחון, הסר מהם גרעיני היגון והדאגה, וקח פרי רמוני הדעת והתבונה, ושרשי ההמתנה וההסתפקות, ותכתוש הכל במכתשת השפלות, ותבשל הכל בכלי הענוה, ותלוש אותם במתק שפתים, ותמרוס הכל במימי החן והחסד, ותשקה לחולה במחלת היאוש שני יעים בכל בוקר ובכל ערב, עם שלושה יעים ממימי ההסברה, ותנקה הכל מפסולת הכעס והקפדנות, ותערב הכל בתמצית הסבלנות לרצונו יתברך, אדון השבח וההודאה, והשקהו בכלי שבחו של מקום - וינוח החולה וישקוט". (מתוך ספרו של הרב י. ל. מיימון על הרמב"ם).